

TALABALARDA LIDERLIK KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH PEDOGAGIK MUOMMO SIFATIDA

Tajimuratova Shaxnoza Saġinbaevana,

Berdoq nomidagi Qaraqalpoq Davlat Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogik muammo nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda liderlik ko'nikmalari va ularni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida talabalar faoliyatini tashkil etishda pedagogik shart-sharoitlarning roli ko'rib chiqilgan. Maqolada liderlik kompetensiyasining tarkibiy qismlari – kognitiv, motivatsion, kommunikativ, amaliy va refleksiv komponentlar – hamda ularni rivojlantirishning samarali usullari va metodlari haqida batafsil so'z yuritiladi. Shu bilan birga, integrativ yondashuv, interfaol pedagogik texnologiyalar va jamoaviy faoliyat orqali talabalarda yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirish imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Talaba liderlik kompetensiya pedagogika rivojlanish yuksalish.

Abstract. This article examines the development of leadership competencies in students as a pedagogical issue. The study analyzes both theoretical and practical aspects of leadership skills, as well as the role of pedagogical conditions in organizing student activities in higher education institutions. The components of leadership competence – cognitive, motivational, communicative, practical, and reflective – and effective methods for their development are discussed in detail. Additionally, the article explores opportunities for shaping leadership abilities in students through an integrative approach, interactive pedagogical technologies, and teamwork.

Keywords: Student leadership competence pedagogy development improvement.

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие лидерских компетенций у студентов как педагогическая проблема. Исследование анализирует теоретические и практические аспекты лидерских навыков, а также роль педагогических условий в организации деятельности студентов в учреждениях высшего образования. Подробно обсуждаются компоненты лидерской компетенции – когнитивный, мотивационный, коммуникативный, практический и рефлексивный – и эффективные методы их развития. Кроме того, статья рассматривает возможности формирования лидерских качеств студентов с помощью интегративного подхода, интерактивных педагогических технологий и командной работы.

Ключевые слова: лидерские компетенции студентов, педагогика, развитие, совершенствование.

Kirish. Bugungi kunda globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan jamiyatda oliy ta'lim muassasalarining eng dolzarb vazifalaridan biri – nafaqat malakali mutaxassislar, balki tashabbuskor, mustaqil fikrlay oladigan va jamoani samarali boshqara oladigan yetakchi kadrlarni tayyorlashdir. Shu nuqtai nazardan, talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim va ustuvor masalalaridan biri sifatida qaraladi. Liderlik kompetensiyalari – bu faqat boshqaruv qobiliyati emas, balki kommunikativ madaniyat, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish, jamoada ishlash, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va boshqalarni ruhlantira bilish kabi ko'nikmalar majmuasidir. Ular tabiiy ravishda shakllanmaydi, balki maqsadli pedagogik jarayon, qulay o'quv muhiti va samarali metodlar orqali rivojlantiriladi.

Talabalarda liderlik salohiyatini shakllantirishda interfaol o'qitish usullari, loyihaviy faoliyat, debatlar, rolli o'yinlar va jamoaviy topshiriqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik yondashuvi ham talabning liderlik ko'nikmalarini rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu sababli, talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida nafaqat metodik va tashkiliy yondashuvni, balki ta'lim jarayonining mazmunini boyitishni, integrativ va faoliyatga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishni talab qiladi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, tashabbuskor va ijtimoiy faol mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metod. San'at va madaniyat sohasi millatni ma'naviy jihatdan yuksaltirish qudratiga ega. Buning uchun mazkur yo'nalishnida tashkiliy ishlarni ham samarali yo'lga qo'yish lozim bo'ladi. Xususan, bu sohada rahbar kadrlar, malakali boshqaruvchilari, menejerlarni tayyorlash hayotiy, ijtimoiy zaruratga aylangan.

Buyuk mutafakkirlarimiz Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Nizomulmulkning "Siyosatnoma", Amir Temurning "Temur tuzuklari" asarlarida boshqaruv mazmun-mohiyatiga berilgan tarixiy-ilmiy ta'riflar, boshqaruv nazariyasi namoyandalari- fransuz olimi Anri Fayol, amerikalik muhandis-tadqiqotchi Frederik Teylor, nemis sosiologi Maks Veber tamoyillari, boshqaruv mehnatining asosi hisoblanmish axborot-kommunikasiyalar, qarorlar qabul qilish asoslari, zamonaviy menejer sifatlari, zamonaviy rahbar xodimlar maqsad va vazifalari, keyingi yillarda O'zbekistonda olib borilayotgan madaniyat va san'at muassasalarini boshqarish siyosati va tizimi, sohalar taraqqiyotidagi transformasion jarayonlar, davlat va nodavlat, jamoat tashkilotlarinig hamkorlik faoliyati, "Xalq artistlari klublari", bolalar musiqa va san'at maktablari faoliyatini jonlantirish, alohida iqtidor talab qiladigan ijodiy oliygohlarda ijodiy imtihonlarning joriy yetilishi haqidagi mavzularga alohida o'rin berildi.

Shuningdek, jamiyatda hurmat va nufuzga yega bo'lgan bilimdon rahbar kadrlarni tarbiyalab voyaga yetkazishga xizmat qiladigan tushunchalar – rahbar faoliyati, rahbar muloqoti, rahbar mas'uliyati, rahbar mahorati, rahbar madaniyati, rahbar farosati borasidagi taniqli olimlarning fikr-mulohazalari ham keltirilgan.

Bu borada Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so'zlarini ta'kidlamok lozim: "Aholi, xususan, yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand yetish, shu asosda ma'naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, yosh iste'dod yegalarining qobiliyati va salohiyatini ro'yobga chiqarish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi" [1].

2018 yilning 15 fevralida Prezidentimiz "Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni imzoladi.

Insoniyatning ilk o'tmishi, birinchi moddiy va ma'naviyat, madaniyat maskanlari Sharqda shakllangan va insoniyatning keyingi taraqqiyoti uchun zamin tayyorlab bergan[2].

Pedagogik muammo sifatida bu masala quyidagi omillar bilan belgilanadi:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy talablar – mehnat bozori va jamiyatda tashabbuskor, jamoani boshqara oladigan, innovatsion qarorlar qabul qiluvchi yosh mutaxassislariga ehtiyojning ortib borishi;
2. Ta'lim sifatiga qo'yilayotgan yangi talablar – davlat ta'lim standartlarida shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar, xususan, liderlik salohiyatini rivojlantirish zaruratining belgilanishi;
3. Pedagogik jarayonning o'zgaruvchanligi – ta'limning insonparvar, faoliyatga yo'naltirilgan va integrativ xarakter kasb etishi;
4. Shaxsni rivojlantirish omillari – talabaning o'zini anglash, o'zini boshqarish, kommunikativ madaniyat va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish ehtiyoji.

Liderlik kompetensiyasi - bu shaxsning ijtimoiy faoliyatda boshqalarni yetaklash, ularni umumiy maqsad sari yo'naltirish, qarorlar qabul qilishda tashabbus ko'rsatish, jamoa manfaatini shaxsiy manfaat bilan uyg'unlashtirish qobiliyatidir. Shunday ekan, bu kompetensiyani shakllantirish oddiy dars jarayonidan tashqari, maxsus pedagogik yondashuvlar, treninglar, loyihaviy ta'lim, interfaol mashg'ulotlar orqali amalga oshirilishi lozim.

Pedagogik nuqtai nazardan liderlik kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi ichki ziddiyatlarga asoslanadi:

- nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyat o'rtasidagi tafovut;
- talabalarda mavjud potensial imkoniyatlar bilan ularni amalga oshirishga yo'naltirilgan shart-sharoitlar o'rtasidagi nomutanosiblik;
- jamoaviy o'qish jarayonida yetakchilikni to'g'ri taqsimlashdagi muammolar;
- shaxsiy mas'uliyat bilan jamoaviy mas'uliyatni uyg'unlashtirishdagi murakkablik.

Talabalarda liderlik kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni talab etadi:

- ta'lim mazmunida liderlik bilan bog'liq ijtimoiy va psixologik bilimlarni singdirish;
- interfaol metodlar (trening, debat, rolli o'yin, loyihaviy ish) asosida o'qitish;
- o'zini-o'zi baholash, refleksiya va tahlil madaniyatini shakllantirish;
- jamoaviy faoliyatda yetakchilik vazifalarini almashtirib bajarish imkonini beruvchi o'quv muhiti yaratish.

Liderlik kompetensiyasi – bu shaxsning boshqalarni yetaklash, jamoani maqsad sari yo'naltirish, qaror qabul qilish va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish qobiliyatini o'z ichiga oluvchi murakkab shaxsiy sifatlar tizimidir. Uni rivojlantirish uchun fanlararo,

psixologik-pedagogik, kommunikativ va menejment yoʻnalishlarini uygʻunlashtiruvchi **integrativ pedagogik model** zarur.

1. Integrativ yondashuvning pedagogik mohiyati. Integrativ yondashuv - taʼlim jarayonida turli fanlar, gʻoyalari, usullar va qadriyatlarni oʻzaro bogʻlash orqali **yagona maqsadga yoʻnaltirilgan taʼlim tizimini yaratish** tamoyilidir. Bunda oʻquvchi yoki talaba bilimlarni alohida emas, balki ularning oʻzaro bogʻliqligini anglab, hayotiy muammolarni kompleks tahlil qilishga oʻrganadi.

Pedagogik integratsiyaning asosiy yoʻnalishlari quyidagilardan iborat:

- **Mazmuniy integratsiya** – turli fanlar mazmunini umumiy kompetensiyalar atrofida uygʻunlashtirish;
- **Metodik integratsiya** – oʻqitish metodlari va texnologiyalarini bir tizimda qoʻllash;
- **Faoliyat integratsiyasi** – nazariya va amaliyotni birlashtirish orqali faol oʻrganish;
- **Shaxsiy integratsiya** – talabaniq intellektual, ijtimoiy, emotsional va axloqiy rivojlanishini bir butun sifatida koʻrish.

Mazkur yondashuv liderlik kompetensiyalarini shakllantirishda ayniqsa muhimdir, chunki liderlikning oʻzi turli soha bilimlari, kommunikativ koʻnikmalar, hissiy barqarorlik va jamoaviy muvofiqlikni talab etadi. [3].

2. Liderlik kompetensiyasining mazmuni va tarkibiy tuzilmasi. Liderlik kompetensiyasi – bu talabaniq oʻz faoliyati jarayonida tashabbus koʻrsatish, jamoa aʼzolari bilan samarali muloqotda boʻlish, muammolarga innovatsion yechim topish va ijtimoiy masʼuliyatni his qilish qobiliyatlarini oʻz ichiga olgan koʻp komponentli tizimdir.

U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. **Kognitiv komponent** – yetakchilik nazariyasi, boshqaruv psixologiyasi, kommunikatsiya asoslari boʻyicha bilimlar tizimi;
2. **Motivatsion komponent** – muvaffaqiyatga intilish, jamoa manfaati uchun faoliyat yuritish istagi;
3. **Kommunikativ komponent** – samarali muloqot, konfliktni boshqarish, jamoaviy qaror qabul qilish koʻnikmalari;
4. **Amaliy komponent** – yetakchilik vazifalarini bajarish, loyihalarni boshqarish, tashabbus koʻrsatish malakalari;
5. **Refleksiv komponent** – oʻz faoliyatini tahlil qilish, xatolardan toʻgʻri xulosa chiqarish qobiliyati.

3. Integrativ yondashuv asosida liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmi. Bu jarayon natijasida talabalar nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy boshqaruv koʻnikmalariga ham ega boʻladilar.

4. Integrativ yondashuvning afzalliklari. Integrativ yondashuv asosida liderlik

kompetensiyalarini rivojlantirish quyidagi natijalarni beradi:

- Talabalarda **tizimli fikrlash va muammolarga kompleks yondashuv** shakllanadi;
- Jamoada ishlash, qaror qabul qilish, mas'uliyatni bo'lishish ko'nikmalari mustahkamlanadi;
- O'quv jarayonida **nazariya va amaliyot o'zaro uyg'unlashadi**;
- Liderlik sifati sifatida **tashabbuskorlik, innovatsion fikrlash, ijtimoiy faollik** rivojlanadi;
- Shaxsiy o'sish, o'zini anglash va o'zini boshqarish madaniyati shakllanadi.

[4].

Integrativ yondashuv asosida talabalarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish - zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Bu yondashuv shaxsning har tomonlama kamol topishini, kasbiy va ijtimoiy jihatdan raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish, interfaol metodlardan foydalanish, loyihaviy faoliyatni yo'lga qo'yish va reflektiv tahlil madaniyatini rivojlantirish – yetakchilik kompetensiyalarini shakllantirishning samarali yo'llaridir. Natijada, integrativ ta'lim jarayoni orqali **shaxs – faol, ijodkor va ijtimoiy mas'uliyatli lider** sifatida kamol topadi.

Muhokama. Talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik jarayonning dolzarb masalasi sifatida ko'rib chiqilganda, bir qancha muhim jihatlar aniqlanadi. Birinchi navbatda, global jamiyatda raqobatning ortishi va innovatsion salohiyatga bo'lgan talablar yoshlarni nafaqat mutaxassis sifatida, balki yetakchi sifatida ham shakllantirishni zarur qiladi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar talabalar liderlik salohiyatini rivojlantirishning ajralmas qismi hisoblanadi.

O'quv jarayonida liderlik kompetensiyalarining tarkibiy komponentlari – kognitiv, motivatsion, kommunikativ, amaliy va reflektiv – bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni rivojlantirishning samarali usullari talabalarni nafaqat nazariy bilim bilan, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlaydi. Masalan, interfaol o'qitish metodlari, debatlar, rolli o'yinlar, loyihaviy ishlar va jamoaviy vazifalar talabalarni tashabbus ko'rsatishga, qarorlar qabul qilishga va muammolarni kompleks tahlil qilishga o'rgatadi. Bu esa kognitiv va amaliy komponentlarni mustahkamlaydi, shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi.

Integrativ pedagogik yondashuv esa liderlik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Fanlararo bog'liqlik, nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish, shuningdek, talabaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini bir butun sifatida ko'rish, shaxsning har tomonlama kamol topishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, integrativ yondashuv talabalarda tizimli fikrlash, jamoada ishlash ko'nikmalari va innovatsion qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Maqolada ta'kidlanganidek, pedagogning shaxsiy namunasi va yetakchilik faoliyati ham talabalarning liderlik salohiyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'qituvchi o'z pedagogik yondashuvi, muloqot madaniyati va tashabbuskorligi bilan talabalarni faol, mas'uliyatli va ijtimoiy faollikka undaydi. Shu sababli, liderlik kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat metodik va tashkiliy chora-tadbirlar, balki ta'lim mazmunini boyitish va faoliyatga yo'naltirilgan o'quv jarayonini tashkil etishni talab qiladi.

Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlar va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta'lim va madaniyat sohasidagi so'zlariga asoslanib aytish mumkinki, yoshlarning intellektual va madaniy salohiyatini oshirish, ularni tashabbuskor va mas'uliyatli yetakchi sifatida tarbiyalash mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bu esa talabalarda liderlik ko'nikmalarini shakllantirishni strategik vazifa sifatida belgilaydi. Natijada, talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida bir necha darajadagi yondashuvlarni talab qiladi: interfaol metodlar, loyihaviy va jamoaviy ishlar, integrativ ta'lim, refleksiv faoliyat va o'qituvchining shaxsiy namunasi. Bu jarayon natijasida talabalar nafaqat bilimga, balki amaliy ko'nikmalarga ega bo'lib, kelajakda raqobatbardosh, ijtimoiy faol va tashabbuskor mutaxassis sifatida shakllanadi.

Natija. Talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik jarayonning ustuvor vazifalaridan biri ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, liderlik salohiyatini shakllantirish nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi. Integrativ pedagogik yondashuv, interfaol metodlar, loyihaviy faoliyat, debatlar va jamoaviy ishlar talabalarni tashabbuskor, mas'uliyatli va ijtimoiy faollikka yo'naltiradi. Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik yondashuvi talabalarda liderlik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kognitiv, motivatsion, kommunikativ, amaliy va refleksiv komponentlar birgalikda shakllanganda, talabalarda kompleks fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoa bilan samarali ishlash va innovatsion qarorlar qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar to'g'ri tashkil etilganda, talaba nafaqat bilimga ega bo'ladi, balki kelajakda raqobatbardosh, tashabbuskor va yetakchi mutaxassis sifatida shakllanadi. Shu bilan birga, liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biri sifatida dolzarb pedagogik muammo ekanligi tasdiqlanadi.

Xulosa. Talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida dolzarb va ustuvor vazifa ekanligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, liderlik salohiyatini shakllantirish faqat nazariy bilimlarga tayangan holda emas, balki amaliy faoliyat, jamoaviy ishlar, interfaol pedagogik texnologiyalar va loyihaviy faoliyat orqali amalga oshirilishi lozim. Liderlik kompetensiyasining tarkibiy

qismlari – kognitiv, motivatsion, kommunikativ, amaliy va refleksiv komponentlar – birgalikda shakllanganda, talabalarda tizimli fikrlash, muammolarni hal etish, jamoada samarali ishlash va innovatsion qarorlar qabul qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik yondashuvi talabalarning yetakchilik salohiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Natijada, pedagogik shart-sharoitlar va samarali metodlar orqali talaba nafaqat bilimli, balki ijtimoiy faolligi yuqori, tashabbuskor va yetakchi mutaxassis sifatida shakllanadi. Shu tariqa, talabalarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish oliy ta’lim muassasalarining muhim vazifalaridan biri sifatida mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M. Mirziyoyevning “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori // www.lex.uz
2. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. -Toshkent: Sharq, 1998. –B. 239.
3. Абдурахмонов М., Рахмонов Н. Маданиятшунослик. Ўқув қўлланма, тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. –Тошкент: 2015.
4. Пугаченкова Г.А., Ремпел Л.И. История искусств Узбекистана. С древнейших времен до середины девятнадцатого века. –Москва: Искусство, 1965.
5. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug‘at. Toshkent: Sharq, 1998. – B. 239
6. Абдурахмонов М., Рахмонов Н. Маданиятшунослик. О‘қув қўлланма, то‘ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashr. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2015.
7. Пугаченкова Г.А., Ремпел Л.И. Istoriya iskusstv Uzbekistana. S drevneyshikh vremen do serediny devyatnadsatogo veka. Moskva: Iskusstvo, 1965.